



תרל"ח 1877

ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ
ZSIDÓ EGYETEM

בית־מדרש לרבנים
האוניברסיטה ללימודי היהדות בהונגריה



Zsidó vallás és kultúra 2.

A kóserság / kasrut: étkezési előírások.

Biró Tamás

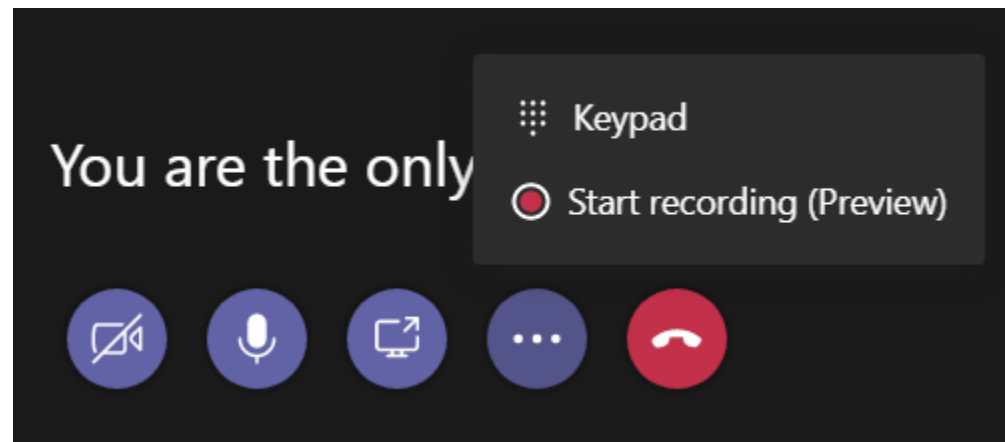
biro.tamas@btk.elte.hu, birot@or-zse.hu



Figyelem, felvétel indul!



- Azok is meghallgathatják, akik nem tudnak részt venni a szinkron előadáson.
- Előadás visszahallgatható a vizsgára való készülés során.
- Kérem, aki nem szeretne látszódni a felvételen, az állítsa le a videóját, halkítsa le a mikrofonját. Aki nem így tesz, az beleegyezik abba, hogy felvétel készül róla.



ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

Weboldal: <http://hebraisztika.elte.hu/site/>

- Keleti nyelvek és kultúrák alapszak, hebraisztika szakirány (BA)
- Hebraisztika MA
- Hebraisztika-judaisztika PhD
- Minorok:
 - Judaisztika diszciplináris minor
 - Hebraisztika diszciplináris minor
 - Bibliatudomány diszciplináris minor.

Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Department of Assyriology and Hebrew
Eötvös Loránd University

Judaisztikai Kutatócsoport
MTA TK Kisebbségkutató Intézet
Centre of Jewish Studies
Center for Social Sciences, Institute for Minority Studies

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F | Tel.: +36 (1) 411-6749 | email: ahf@btk.elte.hu

Nyitólap Main page
Hírek News
General Information
Assziriológia Assyriology
Hebraisztika Jewish Studies
HebraWiki Project
Munkatársak Faculty&Staff
Órák Courses
Könyvtár Library
Kiadványok Publications
Cikkek Articles
Iráttár Archives
Kutatás Ongoing research
Hasznos linkek Links
Volt hallgatók Alumni
Szakdolgozatok Theses

Látogatók 2005. szept. 1. óta / Visitors since 01/sept/2005: 373217

Interjú a Lendület-pályázat nyertesével: Niederreiter Zoltánnal

Kórsárság / kasrut:
étkezési előírások

A kóserság négy fő tórai eleme

- Vér fogyasztásának tilalma
- Tejes-húsos keverésének a tilalma
- Kóser vágás, elhullott állat fogyasztásának tilalma
- Tisztátalan állatok fogyasztásának tilalma



A kósterság fő tórai elemei

- Vér fogyasztásának tilalma

„... és semmi vért meg ne egyetek!” (Lev 3,17) „És semmi vért se egyetek meg bármely lakhelyeteken: se madárnak, se baromnak vérét. Valaki megeszik valami féle vért, az az ember gyomláltassék ki az ő népe közül.” (Lev 7,26-27)

„Csakhogy a vért meg ne egyétek; a földre öntsd azt, mint a vizet. (...) Csakhogy abban állhatatos légy, hogy a vért meg ne egyed; mert a vér, az a lélek: azért a lelket a hússal együtt meg ne egyed!” (Deut 12, 16. 23)

- Szökőín (גִּיד הַנֶּזֶף *gid ha-nase*) fogyasztásának tilalma

„És Jákób egyedül maradt és tusakodott vele egy ember hajnalhasadtáig. És midőn látta, hogy nem bír vele, megérintette csípőjének forgócsontját és kifcamodott Jákób forgócsontja tusakodás közben (...) 33. Azért nem eszik Izrael fiai a szökőinat, amely a csípő forgó-csontján van, mind a mai napig, mert megérintette Jákób csípőjének forgócsontját, a szökőínt.” (Gen 32, 25-26. 33)

A kóaserság négy fő tórai eleme

- Tejes-húsos keverésének a tilalma

„... Ne főzd meg a gödölyét az ő anyjának tejében.”
(Exod 23,19; Exod 34,26; Deut 14,21)

Ha a Tórát Isten írta, akkor tökéletes, nincs benne redundancia. Miért szerepel mégis benne 3× ez a törvény?

- A tórai tilalom rabbinikus értelmezése:

- Bármilyen emlősállat húsát tilos bármilyen emlősállat tejével
(1) együtt főzni, (2) együtt fogyasztani, (3) ebből hasznot húzni.

- Rabbinikus rendelet: tilalom szárnyasokra is kiterjesztve.

A kóserság négy fő tórai eleme

- Kóser vágás, elhullott állat fogyasztásának tilalma:
 - Rituális vágás: *sakter* (שוהט *sohét / sajhet*) végzi.
(Szárnyasokat régen háziasszony is vágta.)
Éles késsel egyetlen nyisszantás. Előtte áldás (*berakha / brókhe*).
 - Állat nyelőcsövének és tüdőjének ellenőrzése:
egészséges, nem pusztult volna el.

- Tisztátalan állatok fogyasztásának tilalma:

- Kóser fajok felsorolása a Tórában (következő dia)



Kérdés a rabbihoz:

seela שאלה *sejle*.

A rabbi döntése:

pszak פסק *paszkenolás*

Glatt kóser:

sima a tüdő, nem merül fel kérdés, „nagyon” kóser.

Kóser állatfajták

*Minden más állatfaj tilos:
sertés, nyúl, ló, tenger
gyümölcsei, hüllők, rovarok stb.*

- Emlősök:

Páros ujjú patások, amelyek kérődznek.

Bibliai forrás:

*Lev 11, 1-47 és
Deut 14, 3-21.*

- Madarak:

Bizonyos megengedett fajok felsorolva + tiltott ragadozók felsorolva a Tórában → gyakorlat: tyúk-, pulyka-, liba-, kacsá- és galambfélék.

- Halak, víziállatok:

Azok a halfajták, amelyeknek uszonya és pikkelye is van.

- Négy sáskafaj: jemeni zsidókon kívül „nincs hagyomány” ezekre.

Gen 1,29

És mondta Isten: Íme, odaadtam nektek mind a maghozó füvet, mely az egész föld színen van, és mind a fát, melyen maghozó gyümölcs van; tiétek legyen eledelül.

A vízözön előtt vegetáriánus volt az emberiség.

Gen 9,3

Minden mozgó lény, amely él, tiétek legyen eledelül; mint a zöld füvet, úgy adtam nektek mindet.

A vízözön után megengedett lett a húsfogyasztás.

Lev. 11

Szólta ismét az Örökkévaló Mózesnek és Áronnak, mondván nekik: Szóljatok Izrael fiainak, mondván: ezek azok az állatok, amelyeket megehettek minden barmok közül, amelyek vannak e földön: mindazt, aminek hasadt a körme, és egészen kettéhasadt körme van, és kérődző a barmok közt, megehetitek. De a kérődzők és a hasadt körműek közül ne egyétek meg ezeket: A **tevét**, mert az kérődző ugyan, de nincs hasadt körme; tisztátalan ez nektek. A **hörcsögöt**, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez nektek. A **nyulat**, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez nektek. És a **disznót**, mert hasadt körmű ugyan és egészen ketté hasadt körme van, de nem kérődzik; tisztátalan ez nektek. **Ezeknek húsból ne egyetek, és holttestüket se illessétek; tisztátalanok ezek nektek.**

(...)

Minden barom, amelynek hasadt a körme, de nincs egészen ketté hasadva, és nem kérődzik, tisztátalan legyen nektek; aki illeti azt, tisztátalan legyen. Minden állat, amely a négylábúak között a talpán jár, tisztátalan legyen nektek; mindaz, aki azoknak holttestét illeti, tisztátalan legyen estig.

...

Mindazokból, amelyek a vizekben élnek, ezeket ehetitek meg: aminek uszonya és pikkelye van a vizekben, tengerekben és folyóvizekben, azokat mind egyétek meg. Aminek pedig **nincsen úszószárnya és pikkelye** a tengerekben és folyóvizekben, legyen az akármely vízben nyüzsgő, és akármely vízben élő állat; mind utálatos az nektek. De legyenek is utálatosak nektek; azoknak húsából ne egyetek, és holttestüket is kerüljétek. Aminek nincs úszószárnya és pikkelye a vizekben, mind utálatos az nektek.

...

A **szárnyas állatok közül pedig ezeket kerüljétek**; meg ne egyétek, utálatosak ezek: a sas, a saskeselyű és a halászósas. A sólyom és a héja az ő nemével. Minden holló az ő nemével. A strucc, a bagoly, a kakukk és a karvaly az ő nemével. A kuvik, a hattyú és a fülesbagoly. A bölömbika, a pelikán és a gém. Az eszterág és a szarka az ő nemével, a búbosbanka és a denevér.

Minden **szárnyas féreg, amely négy lábon jár, utálatos nektek**. Csak azt ehettek meg a négylábú szárnyas férgek közül, amelynek lábain felül szökőszárai vannak, hogy szökdécselhessen azokkal a földön. **Ezeket egyétek meg azok közül**: az arbé-sáskát az ő nemével, a szolámsáskát az ő nevével, a khargol-sáskát az ő nemével és a khagab sáskát az ő nemével. Minden egyéb négylábú szárnyas féreg pedig utálatos legyen nektek. És ezekkel tisztátalanokká teszitek magatokat

...

A **földön csúszó-mászó állatok között pedig ezek legyenek tisztátalanok**: a menyét, az egér és a gyík az ő nemével. A sündisznó, a kaméleon, a tarka gyík, a csiga és a vakondok. Ezek tisztátalanok nektek minden csúszó-mászó között; aki illeti ezeket holtuk után, tisztátalan legyen estig.

...

Mindaz is, a mi csúszik-mászik a földön, utálatos legyen, meg ne egyétek. Mindazt, a mi hason csúszik, és mindazt, ami négy, sőt mindazt, a mi több lábon jár, a földön csúszó-mászó bármely állatot, meg ne egyétek ezeket, mert utálatosak ezek.

Állatok

- *tame* (טָמֵא) : (rituálisan) tisztátalan → nem kóser
- *tahor* (טָהוֹר) : (rituálisan) tiszta

- négy lábúak
- szárnyasok
- földön kúszó-mászók
- rovarok
- vízben élők

- *nevela* (נֵבֵלָה) : elhullott, önmagától elpusztult
- *terefa* (טְרֵיפָה) : vadállat által széttépett

Deut 12,20-25:

Ha majd kitágítja az Örökkévaló, a te Istened határodát, amint szólt hozzád és te azt mondd: Húst ehelnék, mert lelked vágyik húst enni, lelked minden vágya szerint ehetsz húst. Ha távol lesz tőled a hely, melyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, hogy nevét odahelyezze, akkor vágatsz marhádból és juhaidból, melyeket az Örökkévaló neked ad, úgy amint én neked parancsoltam, és ehetsz kapuidban lelked minden vágya szerint. Csak amint eszik a szarvast és az őzet, úgy edd azt, a tisztátalan és a tiszta együtt eheti azt. Csak légy erős, hogy ne egyél vért, mert a vér a lélek, azért ne edd meg a lelket a hússal. Ne edd meg, a földre öntsd, mint a vizet. Ne edd meg azt, hogy jó dolgod legyen neked és fiaidnak utánad, midőn azt teszed, ami helyes az Örökkévaló szemeiben.

A kóserság négy fő tórai eleme

A négy tórai tilalom a gyakorlatban:

- kóser állat
- kóser módon levágva,
→ sakter és rabbi
- a vér eltávolítása után
→ kisózás (vagy más módszerek, pl. máj)
- tej nélkül elkészítve
→ tejes és húsos étkezés külön

Kóser étkezés a gyakorlatban

Kóser étkezés: *a négy tórai tilalom a gyakorlatban*

- Kóser hús: kóser állat, kóser módon levágva, kisózva (vér).
 - Kóser emlősök: páros ujjú patások, amelyek kérődznek (kóser-e a zsiráf?).
 - Kóser madarak (19. század: kóser-e a pulyka?)
 - Kóser halak (19. század: kóser-e a kecsege?)
 - Van-e hagyományunk a sáskák fogyasztására? Minhág-e?
- Kóser vágás: háziasszony vagy *sakter* (*sohet* שוחט: kóser metsző),
+ ellenőrzés + kérdés esetén rabbihoz fordul (*seela / sejle*).
- Kóser konyha: **TEJES** ↔ **HÚSOS**. **PARVE** („páros”): sem-sem.
Kóser alapanyagok beszerzése modern korban (pl. kóser E-számok listája).

Rituális vágás

- *sohet* (טְהִי / *sakter*)
- *Halef*: metszőkés
- tiltott részek eltávolítása:
 - vér (Lev. 19:26, stb.)
 - csípőín (*gid na-nase*)
 - faggyú (*helev*)
- *glatt kóser*

Kóserolás:

- áztatás, sózás, öblítés
- sózás, kisütés



Tejes és húsos

tejes / húsos / parve / tréfli:
alapanyag → étel → edény, evőeszköz

- *Tejes* (חֶלְבִי, *halavi*)
tej és tejtermékek, ill. ezeket tartalmazó termékek.
- *Húsos* (בְּשָׂרִי, *baszari*)
kóser emlős és szárnyas állatok húsát tartalmazó.
- *Parve* (פְּרוּוֹה, „páros”)
sem tejes, sem húsos, mindkettővel mehet.
Például: hal, méz, növényi eredetű, szervesetlen (víz, só).
- Tréfli (טְרִיפָּה)
 1. (bibliai héber) szétszaggatott állat húsa (a mezőn),
 2. mindenféle nem kóser hús,
 3. minden, ami nem kóser, pl. tejes-húsos keveredett.
- *Batel be-sisim* (kevesebb mint 1/60)

Kóser konyha: tejes és húsos



Papp Richárd:
Miért kell Kohn bácsinak négy hűtőszekrény?



Kaserolás és tajvlizás



- Ha egy edény vagy konyhai eszköz eltréfliződött, ki lehet-e kaserolni?
- Az eltréfliződés módjától és az edény, eszköz anyagától függően nem / igen: például idővel, kiégetéssel, kiforralással stb.

Lásd még majd pészáh kapcsán is!

- Tajvlizás: új (újonnan vásárolt) (fém és üveg) edények rituális megtisztítása a mikvében.

(Közhiedelem: ez is egyfajta kaserolás.
Teológiailag korrekt vélemény: nem, ez más!
Nincs köze a kóserság témaköréhez!)



Lev 12:

És minden, amire ezek közül holtuk után esik valamelyik, **tisztátalan legyen**; akármely faedény, akár ruha, vagy bőr, vagy zsák; akármely eszköz, a mivel dolgozni szoktak, **vízbe tétessék, és tisztátalan legyen estig, azután tiszta legyen**. Akármely **cserépedény** pedig, amelybe beleesik valami azokból, mindazzal együtt, ami benne van, tisztátalan legyen, és az **edényt törjétek el**. Minden megehető **eledel**, amelyhez az ilyen edényből víz jut, tisztátalan, és minden megíható ital is, minden ilyen edényben **tisztátalan legyen**. És minden, a mire azoknak holttestéből esik valami, tisztátalan; kemence és tűzhely lerontassék; tisztátalanok azok és tisztátalanok legyenek nektek. (...)

- új edény tajvlizása

Tejes és húsos („zsíros”) – mennyi időt kell várni?

- Alapképlet:

- Húsos után: 6 órán keresztül tejest nem, csak hússot vagy parvét.
- Tejes után: (szinte) azonnal lehet hússot.

- Finomítás:

- A 6 óra a manapság elterjedt szokás.

Joszéf Káró (Sulhan arukh): 6 óra,

de Remo: 1 óra. Holland askenáziak: 1 óra. Jekék (német zsidók): 3 óra.

- Szárnyas után: a hatodik órában már lehet tejeset fogyasztani.
- Tejes után a száj kiöblítése, étkészlet cseréje, utóáldás. Van aki vár fél órát.
- Sajt („kemény sajt”) után 6 (vagy 3, vagy 1) óra.
- Tejes/húsos parve.

Ábrahám és az angyalok látogatása: „És vett vaját és tejet, meg a fiatal marhát, melyet elkészített és elébük tette; ő pedig állt mellettük a fa alatt és ők ettek” (Gen 18, 8). Előbb tejest, utána hússot esznek.

Kóser étkezés – továbbiak



- Nem zsidók termékei:

(1) kóser bor (és szőlőlé és azt tartalmazó termékek);

(2) kenyér és sütés (*bisul jiszrael* בִּישׁוּל יִשְׂרָאֵל: a sütő bekapcsolása)

(3) tej és tejtermékek (*halav jiszrael* חֵלֶב יִשְׂרָאֵל; *halav sztam*).

- Felhasználás előtt ellenőrizni:

Vér a tojásban? Rovarok és férgek a zöldségekben (sőt: ivóvízben)?

- Pészahi kóser: több mint a kovászos fogyasztásának a tilalma

(edények és eszközök kaserolása vagy cseréje stb. – ld. az ünnep kapcsán)

Kóser étkezés – továbbiak



- Hala (חלה) vétele a tésztából
- Izrael földjén termett növények:

- *Smita* év (שמיטה, hetedik év, legközelebb 5782 = 2021/2022!)

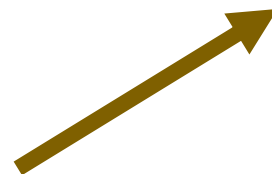
Exod 23,10–11; Lev 25,2–7; Lev 25,20–22; Deut 15,1–3.

„Hat éven át vedd be földedet és gyűjtsd be termését; a hetedikben pedig engedd ugarnak, és hagyd el, hogy egyék (termését) néped szűkölködői, és amit meghagynak, egye meg a mezei vad; így tegyél szőlőddel és olajfáddal” (Exod 23,10–11).

- *Truma* („ajándék” a kohanitáknak) és *maaszer* (tized) a növényekből.
Orla („körülmetéletlen”): első három év termésének tilalma (Izraelen kívül is [?]).

A kóserság gyakorlata

- Kóser éttermet akar nyitni?
Kóser háztartást vezetni?
Ennél sokkal-sokkal többet kell tudnia.
- Rabbi szeretne lenni?
Még sokkal-sokkal többet kell tanulnia!
- Sakter: metsző.
- Masgiach: kóserági felügyelő.
- Hehser (הקָשֶׁר) és teudat kasrut (תְּעוּדַת כַּשְׁרוּת):
kóserági pecsét.














Hehser (הֶכֶּשֶׁר) = kóserági „pecsét”



Kaser la-mehadrin (מֶהֶדְרִין) = glattkóser = garantáltan „nagyon” kóser, kompromisszum nélkül.

Hehser (הֶכֶּשֶׁר) = kóserági „pecsét”



Kosher Overseers Associates of America			 (Israeli products)
Kosher Supervision of America		Chicago Rabbinical Council	
Kof-K Kosher Supervision		Union of Orthodox Jewish Congregations	
Organized Kashrus Laboratories		Star-K	
KOA Subsidiary of Orthodox Observance of Kashruth		Kehilla Kosher Igud Hakashrus of Los Angeles	



Teudat kasrut (תְּעוּדַת כַּשְׁרוּת) – kószersági igazolás



Beth Din Tzedek of the Chareidi Communities of Budapest		בית דין צדק דקהילות החרדים בבודאפעסט יצ"ו
הרב שלמה דוד כוכב רב קהילת אופן ישו (אובורא)	הרב שלום הלוי הורביץ רב דקהילת טשארטקאוו (טעלעקיי פלאצ)	הרה"צ ברוך אבערלאנדער אב"ד ורב דקהילת חברה ש"ס ליובאוויטש
כ"ו ניסן תשע"ו בודאפעסט		
תעודת כשרות		
<p>הנני בזה לאשר שהמסעדה החלבית Café Tel Aviv שנמצאת בבודאפעסט ברחוב קוזינצ'י 28 (Budapest 1074, Kazinczy utca 28.) עומדת תחת השגחת הבד"צ, ויש בה מטעמינו משגיח יל"ש יוצא ונכנס, והיא כשרה למהדרין בכל ימות השנה (חוץ מחג הפסח), ויאכלו עניים וישבעו.</p>		
תעודה זו בתוקף עד י"ד ניסן תשע"ז		
ולראיה באעה"ח ביום הנ"ל		
 ברוך אבערלאנדער אב בית דין ורב דפה		
		
1052 Budapest, Károly körút 20 • Telefon/fax: (+36-1) 268-0183 E-mail: bethdin@zsid.com		



A kóserság okairól

- Racionális okok???

Például: higiénia, állatvédelem???

- Nincs racionális, emberi ésszel kikutatható oka, az isteni terv része?

- Nem zsidóktól nem varja el a zsidóság a kóserság betartását,

Kivéve: Noé fiainak hét törvénye.

Vallásos zsidó = *an **observant** Jew*
somer sabbat (szombattartó) és somer micvot (micvatartó)

A halakha, micvák
és az etika viszonya?

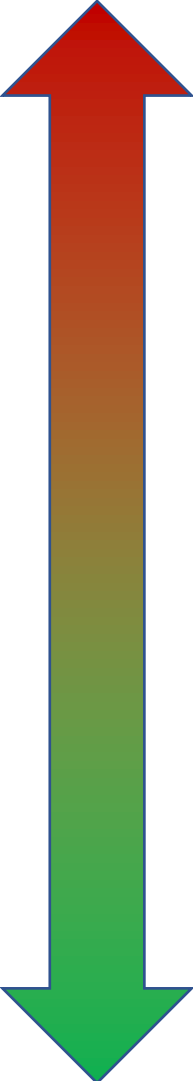
A rabbinikus judaizmus:

- *mint alapvetően halákhikus (vallásjogi) rendszer,*
- *vagy mint életmód, életforma szerint élő közösség?*
(De akkor hol marad a teológia, a vallásfilozófia?)

Tórai törvény – rabbinikus rendelet – minhág

és ami még köztük van

Halákhikus szabályok spektruma

- 
- Az [írott] Tórában leírt törvény [„írott tan”]
 - Az [írott] Tórában csak implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]

- Rabbinikus rendelet

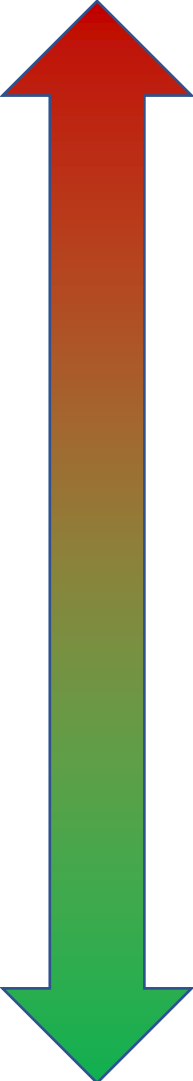
- Szokás (*minhag*)

Misna *Avot* (Pirké Avot) 1,1:

„Építsetek kerítést a Tóra köré” (סִיג לַתּוֹרָה):
olyan rabbinikus rendeletek, amelyek célja
a tórai törvények betartásának bebiztosítása.

Humra (חומרה): opcionális szigorítás,
amelyet a halákha nem ír elő, de
egy egyén vagy közösség magára vesz.

Halákhikus szabályok spektruma

- 
- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény
 - Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
 - *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [‘halakha Mózes részére a Szinájról’]
 - Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszmakhta*)
 - Rabbiniikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
 - „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
 - Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, zsinagóga, család, egyén

Halákhikus szabályok spektruma

- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény
- Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
- *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [’halakha Mózes részére a Szinajon] [’halakha Mózés részére a Szinajon]
- Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszmakhta*)
- Rabbiniikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
- „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
- Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, zsinagóga

gödölye anyja tejében

emlős állat húsa
emlős állat tejében

szárnyas hús
emlős állat tejében

hal és hús

hal és tej

Halákhikus szabályok spektruma

- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény/szokás („szóbeli tan”)
- Az [írott] Tórában implicit formában szereplő törvény/szokás („szóbeli tan”)
- *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [‘halakha Mózes részére a Sínai hegyről’]
- Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszma* *le-Tora*)
- Rabbinikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
- „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
- Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, család, egyén

VALLÁS

?

FOLKLÓR



gefilte fis



latkesz



hámántáska

Gasztronómia

*Népi kultúra, folklór vs. vallás?
Népi kultúra, folklór vs. „magas” kultúra?*



Gasztronómiai szokások: *vallás vagy folklór?*

Ld. a félév során!

- Különböző ünnepekhez kapcsolódó étkezési szokások:

- Pészah: macesz → maceszgombóclevés
- Sávuot: tejes ételek
- Péntek este hal, szombaton délben sólet
- Hanukkakor olajban sült (fánk, latkesz stb.)
- Purimkor: Hámán-taska (Hámán füle)
- ...

A gasztronómiai szokások hatterében:

- *halákhikus okok?*
- *az ünnep eredetéhez, hatteréhez kötődő magyarázat?*
- *egyebek?*
- + *egyszerre több is?*
- + *primer ok vagy szekunder indok?*

- Hol a határ / van-e határ vallás és folklór között?

Egy rabbi szempontjából nem halákha, csupán mellékes minhág, de az átlagos vallásgyakorló (*observant*) zsidó számára nagy jelentőségű.

Köszönöm a figyelmet!